

УДК 007: 304: 070

*М. М. Кулинич**Українська академія друкарства***ОЛЕКСАНДР ДУХНОВИЧ — ПОСТІЙНИЙ ДОПISУВАЧ ЧАСОПISУ
«ВІСТНИК ДЛЯ РУСИНІВ АВСТРІЙСЬКОЇ ДЕРЖАВИ»**

У статті йдеться про відомого закарпатського письменника, постійного дописувача часопису «Вістник» Олександра Духновича. Проаналізовано його найкращі художні твори (поезії), логогрифи і загадки з дидактичною метою. Досліджено найвагоміші дописи. Приділено увагу мові творів. Показано внесок письменника у редакторську та видавничу справу.

Часопис, поезія, логогрифи, загадки, закарпатський письменник, внесок, редакторська справа, видавнича справа

Часопис «Вістник для русинів Австрійської держави» (далі «Вістник») виходив у Відні як продовження львівського «Галичо-руського вістника» упродовж 1850–1866 років. На сторінках газети публікувалися автори з різних регіонів, де проживали етнічні русини (українці). Особливої уваги заслуговує довголітня співпраця з редакцією «Вістника» відомого письменника, педагога і громадського діяча Закарпаття Олександра Духновича.

Олександр Духнович (1803–1865) належить до тих авторів, дописи яких у «Вістнику» друкувалися найчастіше. Від 1850 до 1863 року, за нашими підрахунками, його ім'я або псевдоніми та криптоніми знаходимо у 130 номерах часопису. Серед публікацій — 77 кореспонденцій з Пряшева, один історичний нарис, десятки віршованих творів. Гадасмо, що Духновичеві публікації у «Вістнику» доцільно розглядати в авторському комплексі, аби не розсипати їх посеред інших тематичних блоків нашого дослідження. О. Духнович знаний літературознавцям насамперед як поет.

Стислий огляд творчого спадку О. Духновича подав у 1937 р. професор Перемишльської гімназії Євген Грицак у статті «Мова Олександра Духновича», в якій, до слова, відзначено два вірші («Я русин бив», «Подкарпатській русини»), які співалися закарпатськими русинами як народні гімни [1, с. 1].

У січні 1852 р. у «Вістнику» було опубліковано Духновичеве довжелезне вітальне послання з нагоди Нового року. Ідейно-мистецькими вартостями воно не відзначається, вражає мовностилістична дефектність. Мав рацію Євген Грицак: «Мова поезій Духновича в наші часи видаватиметься дуже нечистою, мішаною і неестетичною [2, с. 1]. Такий недолік дійсно подскуди кидається в очі, проте це «ніяк не зменшує його (Духновича — М.К.) заслуг як першого поета, як письменника і національно-громадського діяча на Закарпатті» [3, с. 1].

У лютому 1852 р. читачі «Вістника» прочитали вірш О. Духновича «Прощапіс з м'ясницями» [4, с. 55], який приємно вражає мальовничим описом народної обрядовості і фольклорним колоритом поетичної мови.

Вірш О. Духновича «Епітафія, іли надгробна надпись, «славного» п'яниці» можна віднести до жанру «чорного гумору» про трагічні наслідки пияцтва: *Під сим чорним гробом, / Де ростуть горчиці, / Почиваєт горло / Бідного п'яниці.*

На сторінках «Вістника» О. Духнович вперше опублікував свої *логогрифи і загадки*, які він писав з педагогічною метою, вкладаючи в них не тільки формальну логіку понять, розраховану на розвиток кмітливості, вдумливого мислення, але й ідейний зміст. Вони друкувалися 1852 року майже в кожному числі часопису (4–9, 11, 13, 15, 20–24, 26–27, 29–32, 40, 42, 46, 48, 50–52, 54–56, 68, 70, 73–77, 79). Цей жанр, можливо, найбільше зближував образне мислення поета з усною народною творчістю, зокрема на шляху творення метафорики і навіть алегорії. Саме на цій ділянці поетичної творчості О. Духнович подав неповторні зразки, наприклад: *Ходить вдень і вночі, / Хоть ноги не масть, / Дзвонить і в півночі, / Коль ся догадаєть; / Времена точно числить, / Хоть нікогда не мислить* [5, с. 44]. Сам автор і відгадку подав: це «часомір», тобто годинник. Цікаво, як «викував» О. Духнович неологізм «часомір»? Кмітливості в цьому новотворі не бракує. Думається, що тут йому посприяло усвідомлення внутрішньої форми німецького слова «Uhr», — адже сучасні німці цим словом називають не лише годинник, а й газомір, бензиномір...

Звичайно, загадки О. Духновича здебільша споріднені з фольклорною поезикою: *Під небесами летить, / А крила не має, / Як біленький голубок, / По воздуху грає, / Лютой родився зимою / І погиб скоро весной. (Сніг)* [6, с. 44]. *Розвивається весною, / Цвітами украшений, / Людям, скотам і пернатим / Він весьма утішений. / Дай — му покой на головку, / Краса в го пропаде, / Цвіти всохнуть, а на травку / Чорна земля нападе, --- / Але кожна чорна скиба, / Місто цвіток, дасть, ти хліба. (Луг — плуг)* [7, с. 204].

Позиція О. Духновича в церковному і культурно-громадському житті виразно з'ясована у статті, яка не має заголовка. Це фактично відгук на серію дописів «Руський Путник з Сіверной Угорщини» — автора, який інколи підписувався криптонімом *Н.У.*, а публікувався у «Вістнику», починаючи з 3-го числа 1852 року. «Руський Путник» скитався по горах, вертепах і «чорними барвами» описував лихо тамтешнього люду. А О. Духнович хотів, щоб у малюнках народного життя були й світлі тони і в своїй статті намагався компенсувати цю прогалину.

Отож О. Духнович запевняє: коли б «Руський Путник» був відвідав т. зв. «Руську Крайню», що вище Гуменного, в с. Сташині, то не ридав би, «по радісно розвеселився». Він міг би спостерегти там шкільний іспит, який проводив намісник Михайло Старецький. На іспити увійшли 62 «молоді, прекрасні, як цвіточки», русиночки склали іспит «з таким успіхом, якого в цілій Угорщині доселі не було видати». «Там, — повідав О. Духнович, — де я первий ачей на азбуки потився», там, де весь люд погошав у темряві неписьменності, тепер «руські діти читають, пишуть» і «Землеписом» (тобто «Географією» — *М. К.*) по цілій Європі походили, знають, де що водиться». Хто бачив народні ігри й веселощі, той зрозуміє, «що може русин, коль хочеть». Гостей приймають сердечно, гарно, але не горілкою. А як виспіває хор церковний...» [8, с. 94].

Олександр Духнович складав шапту місцевим «народолюбцям» (тобто патріотам), зокрема вчителєві Іванові Стреновському, і завершує статтю такими словами: «Слава честному народу руському, просвіщенню жажущому, котрий своїми силами школи основав і снм'я будучності посіяв до благої землі. Благословеніє руським діточкам, котрих не потрібно уже до школи наганяти, бо самі біжать з книжечками, як пчолы на медову росу. Господь їх да благословить» [9, с. 23].

Своє розуміння міжнаціональних, себто міжсусідських, відносин О. Духнович докладно висловив у «Вістнику» через десять років теж у неозаглавленій статті, де зробив спробу окреслити перспективу націовставання закарпатських русинів і водночас упристайнити галичан із закарпатцями. Оця велика стаття від 15 (27) січня 1863 р. представляє автора як мудрого далекоглядного і реалістичного проводиря закарпатських русинів [10, с. 23]. Стаття адресована русинам галицьким, можливо, тим із галицьких діячів, які запишалися національними здобутками в Галичині і їм забажалося ганжувати підугорських братів. О. Духнович спонукав тверезо розглядати справу. «То правда істинна, — писав він, — що русин угорський сто раз свобідніший від галиційського русина, а шляхта малярська більше толєранції і, так сказати, більше любові показала і показує к нам, нежели польська к вам» [11, с. 23]. Маляр гордиться своїм маляризмом, своїми колишніми свободами, своєю військовою славою. Маляр пишається своєю опрацьованою мовою, яка вможливила усунути латину, і якого розквітло красне письменство. Він гордий, що малярська мова стала мовою науковців, і він ладен своєю мову поширити між усіх людей. Але маляри, за винятком окремих фанатиків, ніколи не були душителями інших націй. Змалярщування інших здійснювали «політичними способами», а не силоміць.

Підугорські русини зберегли свій церковний обряд. Хоч юридично підлягали Остригомському латинському архієпископові, однак «ніколи від нього не терпіли кривди». «Аристократія угорська присвоїла собі маляризм (тобто по сучасному «угорську національну ідею» — *М.К.*), то правда, — писав О. Духнович, — і його узнала за самоспасительний...». Але ця верхівка угорського суспільства толєрантно ставилася до іноплеменників, зокрема до русинів. «... Тепер уже маляри самі говорять: «Ми жєлаєм, щоб русини свої школи іміли, щоб образовалися, но не сепарувалися від нас і не творили в Угорщині якуюсь-то «Козакію», іли інную країну» [12, с. 23]. Отут, на цьому слові, О. Духнович виявився менш прозорливим, аніж угорські політики: доки підугорські русини сяк-так клопоталися своїми етнокультурними справами, доти угорські діячі споглядали на це байдуже, або навіть поблажливо, але рінгуче їжачилися, як тільки прочували між русинами українське державницьке мислення.

Похвально пишучи про толєрантність угорців стосовно русинів, О. Духнович відчув, що передав куті меду: «Знаю я, що хто-небудь скаже на сію допись, що вже і Духнович зділався маляром» [13, с. 23]. На подібний закид, відповідь О. Духновича була така: «Духнович жєлає згоди, жєче воздати кождому своє, жєче мирно жити з кождим чоловіком і миритися, а не роздражняти людей. Він вимагає свого права, своєї народності, но всегда по законам, правно

і тим способом готов і на борбу на смерть і жизнь, але за діло праведное і возможное» [14, с. 23]. Найбільшу небезпеку для русинів, вважав О. Духнович, становлять не чужинці, а перевертні-покручі, націовідступники. Він наводить кілька дошкульно прикрих прикладів ганебних діянь ренегатів. Закінчив свою статтю О. Духнович закликом, актуальним на сторіччя: «Так, браття. Не жалуймося на чужих, бо то кожда рука к собі крива, і кождий похвали достоїн, кой за своє ревнує. Но беремся і ми до діла, честуйме наше письмо, і народність, і Церков, а легко уступляться нам всі перепони. Замиряймося з іншими сусідніми народами і взаємно будем собі помагати, та й не буде вражди, коль увидять, що ми законно поступасм к цілі нашого просвіщення» [15, с.23].

«Народолобіє» (часто вживаний термін у дописах «Вістника») було прикметною до глибини душі рисою О. Духновича, але йому неспромога була піднятися до ідеї соборності Русі-України, і в цьому відношенні Духнович — консерватор, на жаль, приєднувався до того типу діячів, яким пізніше в Галичині винесли осуд за суспільно-національне назадництво. В одній із статей з лютого 1863 р. О. Духнович висловив не аж якісь міркування про літературу, про романтизм (літературне прямування, що фактично розкрилювало зусилля національного відродження) і... зосередився на доріканні галичанам, які горнутья до українців (тобто до наддніпрянців): «...Не понимаю, яким способом так параз ізмінитися могла чиста руська мова на українську, — та чей Галичина не на Україні. В Галичині, наскільки мні ізвісно, не такий діалект... Та й для чого Галичина должна стреміти до України?» [16, с.43].

До теми «О. Духнович і Галичина» у «Вістнику» подано кілька звісток, з яких можна скомпонувати концентральну цілість. Отже, є у «Вістнику» інформація про перебування О. Духновича і нотарія ієрея Ладомирського в Галичині (Перемишль, Добромиль, Львів) [17, спр. 57], розповідь про піднесення і пожвавлення діяльності отців Василіян у Галичині, що сталося внаслідок перебування тут О. Духновича [18, с. 258–260]. Маємо і скаргу О. Духновича на прикрі непорозуміння з редакцією «Перемишлянина» через перекручення його дописів у цьому альманасі [19, с. 371–372].

Ужгородський кореспондент Юрій Юрійович Ігнатків [20, с. 47] надіслав допис про руську театральну виставу. «Сам наш батько Духнович о сій речі сомненіє своє із'явив перед кількома днями во львівськім «Слові» задля недостатку публіки». А публіка таки була. Дохід від вистави виніс 130 зол. ав. в. [21, спр. 45]. А вже, без сумніву, істориків літератури мусить цікавити розповідь про літературну діяльність О. Духновича і поданий у цьому дописі вправно виписаний його словесний портрет [22, с.70].

З середини ХІХ ст. Львів уже виразно усвідомлювався як духовний центр усіх півдавстрійських русинів, і закарпатець О. Духнович саме такого погляду дотримувався і відповідно до такого міркування збагатив духовну столицю русинів неопіненно вартісним даром. 9 (21) вересня 1859 р. у «Вістнику» опубліковано наступне повідомлення Михайла Куземського, голови комісії Народного Дому у Львові: «Пряшівський архидиякон отець Олександр Духнович

багато разів передавав у дар Народного Дому у Львові значні культурні цінності. Останнім часом знову дарунок, і М. Куземський подав список подарованих цього разу музейних експонатів» [23, с. 264].

У «Вістнику» О. Духнович опублікував великий оригінальний нарис про злидні селян-закарпатців. Оповів, як мандрував поміж родимцями, зіткнувся з неладом, якого, зрештою, надивилися всюди. Найбільше вразило, як шахраї одурюють селян. У кожному селі здибав жида, який ходив з пишалкою і свистком, скликаючи дітей. Діти приносили йому хустки («платки»), рянди, цундри й інші вартісні речі, а за те він давав дитині перстеник (з бляхи) або голку... Духнович пише, що вивідав таке: жид дістає за 1 «сотпар» таких ряндищ 8 золотих сріблом, а за тонші — ще більше. По дорогах і в селах він зустрічав жебраків, які вешталися «середами». Серед них одні тільки русини. Це були «бліді тіні», які падали від немочі. Хто їх зарятує? Усі ж бідні... Уряд виділив значну суму на будову доріг, але робітників при дорогах О. Духнович видів дуже мало... Ліси в той час «воняли» від множення грибів, ягід малин, чорниць та інших поживних дарів, але жебраки воліли випрошувати милостиню, аніж збирати дари Божі, що в лісі... Закінчує нарис такими словами: «Браття, послухайте уже раз і стидіться жебрачого хліба... Працюйте, бо «хто не робить, хай не їсть» [24, с. 275].

Глибоким болем пройнятий допис О. Духновича від 29 січня 1863 року. «Чудесная тут погода», — розпочав його поет [25, с. 294–295]. Велич зимового доквілля, однак, не заморозила горя чуйного серця, і поет пише, що діти помирають, бо мерзнуть, недоїдаючи... Втім, поет продирається крізь охмарний овид і переходить на мажорний тон: школи таки будуються, цвіту просвіти морози не приб'ють, дітей зігріватиме сонце просвіти. Та й не міг він, ревний до освітньої праці, занепадати духом, бо незадовго перед тим надіслав до «Вістника» обнадійливі інформації. В околицях Нижнього Спіжа (Пряшівщина) у різних селах (подано їх перелік) у народних школах уже здобула освіту 841 дитина. Від сільських громад виділили платню вчителям на суму від 60 до 100 золотих сріблом [26, с. 27–28]. Опісля повідомляється, що у Пряшеві засновано восьмикласну німецько-руську гімназію і тутешні русини міркують, що для них у зв'язку з цією подією розпочинається нова доба.

Олександр Духнович працював викладачем, організатором побудови шкіл і збору коштів на освітню діяльність, дбав про забезпечення шкіл усім необхідним для навчального процесу, у тому числі про бодай мінімальне забезпечення учнів, більшість з яких були дітьми вкрай убогих батьків. У самому Пряшеві русини спорядили їдальню для молоді, яка вчилася, і в цьому, за старанням О. Духновича, допоміг митрополит Іван Сцитовський [27, с. 42]. Наскільки він намагався в усьому сприяти піднесенню добробуту своїх краян, може посвідчити стаття, в якій ідеться про суто господарські справи, — «Як можна впоратися з гусеницями» [28, с. 169–170]. І нехай дозволено буде дослідникові погракувати заголовок цієї статті не тільки в прямому, вузькотекстувальному значенні, а й у переносному, навіть алегоричному сенсі в контексті усієї діяльності будителя закарпатських русинів. Він-бо справді дбав і про знешкодження отих «гусениць», які пожирали і цвіт і плід на отчій ниві, ниві стно-

духовного самостановлення й розвою. Йому, О. Духновичу, належить заслуга в тому, що в Ужгороді була заснована й почала працювати *русинська друкарня*. «Єсть то великий крок на довгим путі народного просвіщенія», — натхненно повідомляв він у «Вістнику» й водночас ділився радістю з нагоди започаткування організованого життя тамтешніх русинів — в Ужгороді створено «дружество літературнес» [29, с. 30–31], і в Пряшеві зібралося установче засідання товариства св. Іоана Хрестителя [30, с. 35]. На підставі цього ми переконуємося, що тривала просвітницька, морально-виховна праця серед селян і дбайлива праця з дітьми в засновуваних школах є запорукою відродження народу. Таку певність Олександр Духнович висновує не теоретичними міркуваннями, а спираючись на власний досвід і досвід своїх сподвижників.

1. Грицак Євген. Мова Олександра Духновича / Грицак Євген // Слово. — Річник II. Кн. 3. — Львів, 1937. — С. 1. 2. Там само. 3. Там само. 4. Вістник. — Ч. 14. — 16 (28) лют. 1852. — С. 55. 5. Вістник. — Ч. 13. — 13 (25) лют. 1852. — С. 44. 6. Вістник. — Ч. 13. — 13 (25) лютого 1852. — С. 44. 7. Вістник. — Ч. 51. — 2 (14) лип. 1852. — С. 204. 8. Духнович. Пряшів. Б. з. // Вістник. — Ч. 24. — 22 бер. (3 квітня) 1852. — С. 94. 9. Духнович. Пряшів, 15 (27) січ. Б. з. // Вістник. — Ч. 6. — 23 січ. (4 лют.) 1863. — С. 23. 10. Там само. 11. Там само. 12. Там само. 13. Там само. 14. Там само. 15. Там само. 16. Вістник. — Ч. 11. — 9 (21) лют. 1863. — С. 43. 17. ЛНБ ім. В. Стефаніка НАН України. Відділ рукописів. Фонд 167, оп. 2, спр. 57. 18. Вістник. — Ч. 65. — 27 серп. (8 верес.) 1858. — С. 258–260. 19. Вістник. — Ч. 93. — 3 (15) груд. 1858. — С. 371–372. 20. Вістник. — Ч. 12. — 15 (27) лют. 1856. — С. 47. 21. ЛНБ ім. В. Стефаніка НАН України. Відділ рукописів. Фонд 167, оп. 2, спр. 45. 22. Вістник. — Ч. 18. — 6 (18) берз. 1863. — С. 70. 23. Вістник. — Ч. 66. — 30 серп. (11 верес.) 1858. — С. 263. 24. Вістник. — Ч. 69. — 9 (21) верес. 1859. — С. 275. 25. А. Д. б. з. Пряшів // Вістник. — Ч. 74. — 20 верес. (2 жовт.) 1852. — С. 294–295. 26. Духнович. Б. з. Пряшів, 29 січ. // Вістник. — Ч. 7. — 26 січ. 1863. — С. 27–28. 27. Вістник. — Ч. 11. — 6 (18) лют. 1852. — С. 42. 28. Вістник. — Ч. 3. — 14 (26) січ. 1853. — С. 6 і Ч. 43. — 5 (17) черв. 1863. — С. 169–170. 29. Вістник. — Ч. 2. — 9 (21) січ. 1863. — С. 6 і Ч. 8. — 30 січ. (11 лют.) 1863. — С. 30–31. 30. Вістник. — Ч. 14. — 16 (28) лют. 1852. — С. 56. 31. Вістник. — Ч. 9. — 2 (14) лют. 1863. — С. 35.

АЛЕКСАНДР ДУХНОВИЧ — ПОСТОЯННЫЙ АВТОР ЖУРНАЛА «ВЕСТНИК ДЛЯ РУСИНОВ АВСТРИЙСКОГО ГОСУДАРСТВА»

В статье речь идёт об известном закарпатском писателе, постоянном авторе журнала «Вестник» А. Духновиче. Проанализированы его лучшие художественные произведения (поэзии), логогрифы и загадки с дидактической целью. Исследованы самые значительные заметки. Приделено внимание языку произведений. Показан вклад писателя в редакторское и издательское дело.

ALEXANDER DUHNOVICH — STANDING MAGAZINE WRITER «MESSENGER FOR RUSINA AUSTRIAN STATE»

The article is about the famous idyt Transcarpathian writer, a regular contributor to the magazine «Herald» A. Duhnovich. Analyzed his best literary works (poetry), logogrify and riddles with a didactic purpose. We investigate the most significant note. Aisle attention language works. The contribution of the writer in the editorial and publishing.